

AZ ÜZEMZAVAR HELYREÁLLÍTÁSÁNAK SUGÁRVÉDELMI KÉRDÉSEI

Bujtás Tibor, Nényei Árpád
Paksi Atomerőmű Zrt., Sugárvédelmi Osztály

A Paksi Atomerőműben 2003. április 10-én súlyos üzemzavar következett be.

Az 1. számú szerelőaknában, víz alatt elhelyezett fűtőelem-tisztító berendezésben a 2. blokk reaktorából kirakott kazettákat tisztították.

A tisztítótartályban láncreakció már nem játszódott le, de a fűtőelemekben a korábbi reaktorban töltött üzemidejük során felhalmozódott radioaktív hasadványtermékek még mindig jelentős hőmennyiséget termeltek. A tisztítóberendezés nem megfelelő hűtése miatt a kazetták néhány óra alatt túlmelegedtek, és a tisztítótartály felnyitáskor beáramló hideg víz által okozott hősokk az üzemanyag-kazetták jelentős sérüléséhez vezetett. Az esemény hatására a fűtőelemek burkolata felnyílt, és a bennük lévő urán-dioxid pasztillák is megsérültek.

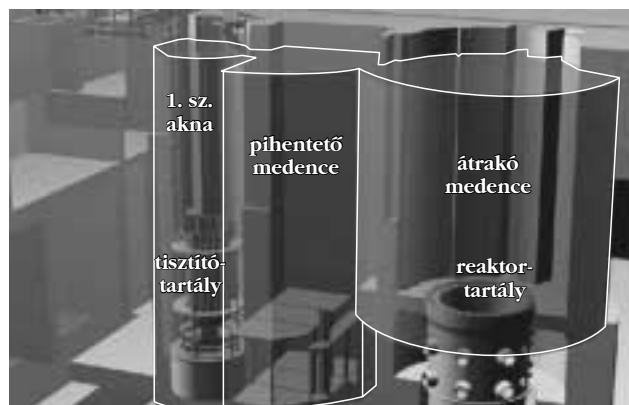
A sérült kazetták és a szabaddá vált törmelék nukleáris üzemanyag eltávolítását és biztonságos elhelyezését meg kell oldani. E feladatok a műszaki nehézségek mellett komoly sugárvédelmi problémákat is felvetnek, melyek megoldása a munkát végző személyzet sugárterhelésének csökkentéséért és a környezetbe jutó radioaktív anyagok mennyiségének minimalizálásáért is elengedhetetlen.

A jelenlegi állapot

A Paksi Atomerőműben minden reaktorhoz három vízzel feltölthető akna tartozik (1. ábra).

A legnagyobb a reaktortartály feletti átrakó medence, amely a reaktorzóna átrakására szolgál, a másodikban (a pihentető medencében) a reaktorból kirakott kiegészített fűtőelemeket tárolják 3–5 évig, míg maradék hőtermelésük és radioaktivitásuk lecsökken olyan mértékig, hogy kiszállíthatóak legyenek az erőműből. A legkisebb (az 1. számú akna) a kazetták ki- és beszállítására, valamint karbantartási műveletek végrehajtására szolgál. Ebben az aknában helyezték el a fűtőelem-tisztító berendezés tisztítótartályát is, ami a sérült fűtőelemekkel együtt jelenleg is ott van.

1. ábra. A reaktor és a hozzá kapcsolódó aknák térbeli helyzetkedése

Ezek a medencék zsilipeken keresztül érintkeznek egymással, hogy a kazetták az egyikből a másikba víz alatt átszállíthatók legyenek. A víz alatti mozgatás során a víz egyrészt árnyékolja a kazetták sugárzását, másrészt elvezeti a bennük képződő hőt.

Az üzemzavart követően elsődleges feladat volt a sérült fűtőelemek állapotának felmérése a szükséges intézkedések tervezése céljából. Ez elsősorban kritikussági, sugárzási és vizuális vizsgálatokat jelentett.

Ezek eredményeképpen nyilvánvalóvá vált, hogy a tisztítótartályban lévő üzemanyag jelentős részének megszűnt a hermetikussága és geometriai épsége, emiatt egyedi intézkedésekkel kell biztosítani a szubkritikusságot, az üzemanyag hűtését és a radioaktív anyagok kibocsátásának korlátozását a sérült kazetták eltávolításáig, ami számos kiegészítő rendszer kialakítását igényelte:

Neutronfluxus-mérés és vérszoborozó rendszer

Mivel a fűtőelemek jelentős mennyiségű hasadóanyagot tartalmaznak, ezért meg kellett vizsgálni egy esetleges láncreakció bekövetkezésének lehetőségét is. Az elméleti számítások kizárták ugyan egy ilyen esemény bekövetkezését, de fel kellett készülni a rendszer sokszorozási tényezőjét befolyásoló hatások (hőmérséklet, bórsavtartalom változása stb.) bekövetkezésére. Ezért egy újonnan kiépített rendszer folyamatosan méri a fűtőelemek környezetében a neutronfluxus változását a nukleáris stabilitás monitorozása céljából. A rendszerhez tartozik még egy bórsavadagoló berendezés is, amely szükség esetén automatikusan nagy koncentrációjú bórsavat juttat az 1. számú akna vizébe.

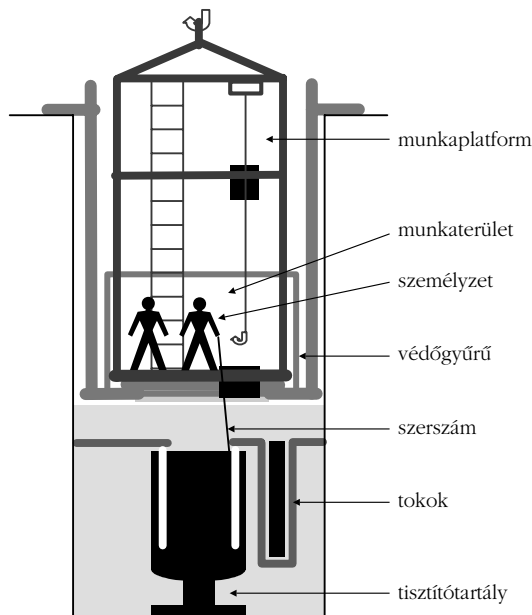
Autonóm hűtőrendszer

Az üzemzavart követően meg kellett oldani a sérült fűtőelemek hermetikus elválasztását az erőmű többi üzemelő rendszerétől. Ezt csak az 1. számú akna teljes leválasztásával lehetett biztonságosan megoldani. Mivel az aknának és a pihentető medencének közös hűtőrendszerre volt, a leválasztás előtt ki kellett építeni az akna számára egy önálló hűtőrendszert, amely a fűtőelemekben a radioaktív bomlásból keletkező hőt elvezeti.

Sugárvédelmi mérőrendszer

Az üzemzavar során a fűtőelemek hermetikus burkolata is megsérült, így a bennük tabletták formájában elhelyezett UO_2 közvetlenül érintkezik az akna bórsavas vízzel. Bár a pasztillák mechanikai és kémiai ellenálló képessége igen nagy, mégis oldódnak ki belőlük hasadóanyagok és hasadványtermékek.

A víztisztító rendszerek ioncserélői ugyan folyamatosan vonják ki ezen anyagokat az akna vízből, azonban a vízben még így is jelentős a radioaktív izotópok aktivitáskoncentrációja, ami az 1. számú akna környezetében viszonylag magas dózisteret alakít ki. Ezért több ponton történik a

2. ábra. A munkaplatform és a tisztítótartály elhelyezkedése az 1. számú aknában

gammadózis-teljesítmény monitorozása, az ott végzendő munkák megfelelő sugárbiztonsága érdekében.

További kockázatot jelent az üzemanyag-kazettákban lévő gáz halmazállapotú ^{85}Kr nuklid, amely az akna vízen keresztüljutva a levegőbe kerül. A víz párolgásával együtt kis mennyiségben, a levegő aeroszolrészecskéihez tapadva, egyéb radionuklidok is a levegőbe juthatnak. Ezek mennyisége nem számottevő ugyan, és az akna fölé telepített elszívóval ellátott sátor a kijutásukat megakadályozza, de sugárbiztonsági szempontból elengedhetetlen a csarnok levegőjében az aktivitáskoncentráció állandó mérése is.

Az autonóm hűtőrendszer csővezetékére egy folyamatos, összgammaaktivitás-koncentrációt mérő berendezés került az 1. számú aknavíz radionuklid-koncentrációjának monitorozása céljából.

A teljes sugárvédelmi ellenőrzőrendszer folyamatosan mért eredményei a helyszínen és a vezénylőkben egyaránt megjelennek. A rendszerben minden egyes méréshez két riasztási szint van beállítva, melyek túllépésekor a rendszer fény- és hangjelzéssel is figyelmezteti a dolgozókat a normál viszonyoktól való eltérésre. Figyelmeztető

szint elérése esetén a rendszer csak felhívja a figyelmet az értékek megnövekedésére, de a munka tovább folytatható. Vészsztint túllépése esetén viszont csak a legfontosabb tevékenységek befejezése lehetséges, és a munkaterületet minél előbb el kell hagyni.

Egyéb mérőrendszerek

Az előbb említett rendszereken kívül további mérőrendszerek is létesültek (pl. hőmérséklet-, szintmérés stb.), amelyek a normális értékektől történő eltérés esetén szintén hasonló jelzéseket generálnak.

Az eltávolítás megvalósítása

Az eltávolítás az atomerőműben alkalmazott normál technológiákkal nem valósítható meg, ezért új módszerek kidolgozására volt szükség. E szerint az 1. számú aknában annyira lecsökkentik a vízszintet, hogy manipulátorokkal elérhetőek legyenek a sérült fűtőelemek, majd behelyeznek egy hengeres platformot, ami védi a dolgozókat a külső gamma-sugárzástól és megátolja a radioizotópok bejutását a munkaterületre (2. ábra).

Ebbe kerül bele a munkaplatform, ahonnan a személyzet végzi az eltávolítást. Ez a munkaplatform a külső platformon belül elforgatható, így biztosítva azt, hogy a szerszámok leengedésére szolgáló nyílások és nézőablakok mindig a megfelelő pozícióba állíthatók legyenek.

Leengedett szerszámok segítségével megbontják a tisztítótartályon belül a fűtőelemeket tartó tálcákat és szükség szerint a kazetták tokozását, majd átrakják őket a tisztítótartály köré előzőleg elhelyezett tárolótokokba. A megtelt tokokat lezárják, kiemelik a platformot, és a tokokat áttemelik a pihentető medencébe, majd a folyamat ismétlődik, míg a tartályból mindent el nem távolítanak.

Dózisfeljesítmény-számítások a munkaterületen

Az eltávolítási munkák tervezésekor sugárvédelmi követelmény, hogy az egyéni dózisterhelés nem haladhatja meg a teljes munkavégzés alatt a 20 mSv értéket. Ebből 15 mSv a külső és 5 mSv a belső dózis ellenőrzési szint.

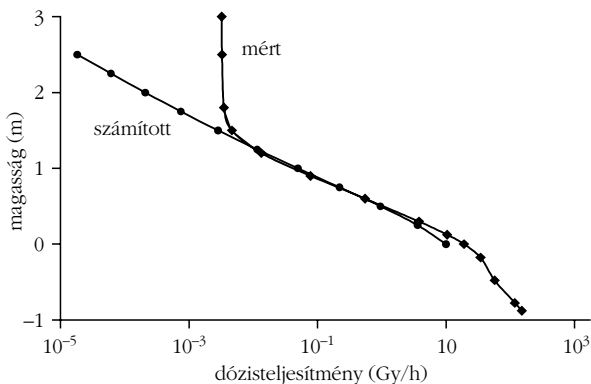
A szükséges vízréteg vastagságának számítása

A sugárvédelem tervezéséhez először a fűtőelemek sugárzásának meghatározása volt a fő feladat. A kazettákban felhalmozódott különböző radionuklidok aktivitását a reaktorban eltöltött idő és a kiegészüket befolyásoló egyéb paraméterek ismeretében határozták meg (1. táblázat).

Az aktivitások ismeretében, az anyagi és geometriai jellemzők alapján számítható a fűtőelemek sugárzási tere, aminek alapján el lehetett végezni a sugárvédelmi árnyékolások tervezését.

A modellszámítások megbízhatóságának ellenőrzésére méréseket is végeztünk. Gázionizációs detektorral a tisztítótartályon belül több ponton is mértük a gammadózis-teljesítményt. A 3. ábrán a tartály körül mért és számított értékek láthatók. A maximális dózisfeljesítmény $\approx 10 \text{ Gy/h}$

1. táblázat	
A gamma-sugárzó radionuklidok aktivitása	
radionuklid	30 fűtőelem aktivitása (Bq)
Kr-85	$6,2 \cdot 10^{14}$
Zr-95	$4,3 \cdot 10^{14}$
Nb-95	$9,2 \cdot 10^{14}$
Ru-106 + Rh-106	$2,2 \cdot 10^{16}$
Cs-134	$6,8 \cdot 10^{15}$
Cs-137 + Ba-137m	$1,4 \cdot 10^{16}$
Ce-144 + Pr-144	$6,0 \cdot 10^{16}$
Eu-154	$2,1 \cdot 10^{14}$
összesen	$1,0 \cdot 10^{17}$

3. ábra. A dózisteljesítmény változása – mért és számított értékek – a magassággal a tisztítótartály közepvonalában, 2004 novemberében

volt, ami a víz árnyékoló hatása miatt a magassággal jelentősen csökken. A csökkenés tartály peremétől mért körülbelül 1,5 m-es magasságig tart, eddig a számított és a mért eredmények jó egyezést mutatnak. E felett azonban a fűtőelemből származó sugárzás intenzitása már töredékére csökken, és hatása összevethető lesz a vízben oldott radioizotópokból származó dózisteljesítménnyel, amit a számítások szándékosan nem vettek figyelembe.

Mind az elvégzett modellszámítások, mind a mérések azt mutatták, hogy 2–2,5 m vízoszlop magasság felett a dózisteljesítmény értékét gyakorlatilag a víz szennyezettsége határozza meg, így a munkavégzés során nem érdemes 2,5 m-nél magasabb vízszintet alkalmazni. Ezért lett a 2,5 m-es vízrétegvastagság a platform és a szerszámok méretezésének egyik tervezési alapja.

A platform padlójának és a platformhoz tartozó védőgyűrű vastagságának számítása

Vízből származó sugárterhelés csökkentésére a legkézenfekvőbb módszer annak tisztítása. A fűtőelemekből folyamatosan oldódó radioaktív szennyezők miatt a víztisztító folyamatos üzemeltetésével is csak egy bizonyos szintre lehet csökkenteni az aktivitáskoncentrációt. A kioldódás sebessége pedig éppen a munkavégzés során emelkedhet meg jelentősen, mivel a kazetták mozgásával eddig még zárt részek is felnyílhatnak. Továbbá a rendszer szubkritikusságának biztosítása érdekében a helyreállítás során a víz borsavtartalmát meg kell emelni, ami tovább növeli az üzemanyag oldódási sebességét.

Optimális vízkémiai körülményeket kell biztosítani, azonban így is 10^6 Bq/dm³ (¹³⁷Cs-re vonatkoztatott) aktivitáskoncentrációval kellett számolni a tervezés során, ami az egyes munkafolyamatok hatására időszakosan 10^7 Bq/dm³-re emelkedhet. Ez az aktivitáskoncentráció a víz felett 0,1–1 mSv/h dózisteljesítményt eredményez, amelyben nem lehet huzamosabb ideig munkát végezni, ezért további árnyékolásról kell gondoskodni.

A munkaplatform 100 mm vastag acél padlózata 30-ad részére csökkenti a γ -sugárzás intenzitását (0,661 MeV energiánál), ami biztosítja az 1. számú akna szennyezett vizének és a tisztítótartályban levő sérült fűtőelemeknek a szükséges árnyékolását.

A műveletek végrehajtásához a munkaterület padlójában az ólomüveg-nézőablakok mellett egy 1245×400 mm méretű technológiai nyílás készült, amely (szükség sze-

rint) részben, vagy teljesen védőfedelelkel zárható le (4. ábra). Néhány művelet végrehajtása során a munkavégzés teljesen, vagy részlegesen nyitott technológiai nyílás mellett történik. Nyitott technológiai nyílás mellett az akna vizétől származó γ -sugárzás dózisteljesítménye a számítások alapján a munkaplatform alja felett 1 m magasságban 10^6 Bq/dm³ aktivitáskoncentráció esetén $3,4 \mu\text{Sv/h}$. A tisztítótartályban lévő 30 db sérült üzemanyag kazetta gamma-sugárzásától származó dózisteljesítménye $12 \mu\text{Sv/h}$, a neutronsugárzás hatása elhanyagolható.

A személyzet védelmét biztosítani kell az 1. számú akna szennyezett falaitól származó γ -sugárzással szemben is. Ennek leárnyékolására a munkaterület köré egy acél védőgyűrű kerül. A felületi szennyezettség mért értékeit és a dekontaminálás várható hatását figyelembe véve a védőgyűrű falát a munkaterület padlószintjétől 2,2 m magasságig 45 mm vastag, a felette lévő részt 8 mm vastag acélból kell elkészíteni. Így az akna falainak dekontaminálás után maradó szennyezettségétől származó külső sugárterhelés a tervezett árnyékolás hatására $1 \mu\text{Sv/h}$.

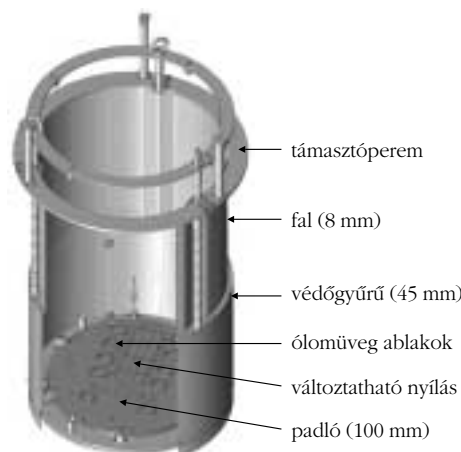
Az aknát kiszolgáló rendszerek csővezetékeiben is az aknából származó radioaktív izotópokkal szennyezett víz van, aminek sugárzásától szintén meg kell védeni a dolgozókat. Az ólomlemezekkel árnyékolott csővezetékéből származó dózisteljesítmény járuléka az elvégzett modellszámítások alapján további $1 \mu\text{Sv/h}$.

A fenti sugárzási útvonalakat összegezve, az átlagosan várható dózisteljesítmény $\approx 18 \mu\text{Sv/h}$. A 4 órás műszakokra tervezett munkavégzés alatt a személyenkénti dózis körülbelül $70 \mu\text{Sv}$. Az elhárítás teljes időtartamára egy dolgozó tervezett dózisa (90 műszak alatt) $6,3$ mSv, tehát az eltávolítás feladatai a tervezett körülmények között biztonsággal végrehajthatók, ugyanis az éves korlát (5 év átlagában) 20 mSv effektív dózis.

A sugárzási helyzet számítása a tokok pihentető medencébe szállítása közben

Eltávolításkor a sérült fűtőelemek darabjait először az 1. számú aknában tokokba helyezik, majd átszállítják a pihentető medencébe. Ezen technológia szerint a tokokat (a platform eltávolítása után) az átrakógép megfogja, kiemeli

4. ábra. A munkaplatformot körülvevő sugárvédelmi árnyékolás

a vízből és a két medencét összekötő zsilipen keresztül a pihentető medencébe viszi a végleges helye fölé és ott víz alá engedi. Ez a félnedves átszállítás azért szükséges, hogy meggátoljuk az 1. számú akna szennyezett vizének bekeveredését a pihentető medence tiszta vizébe, aminek tisztasága az ott tárolt üzemanyag-kazetták megfelelő állapotban tartásához elengedhetetlen.

Az átszállításnak ez a módszere sugárvédelmi szempontból nagyobb körültekintést igényel, mivel az átszállítás során a tokok víz fölé kerülnek és sugárzásuk az egész reaktorcsarnokban és még a szomszédos helyiségekben is megemeli a dózisteljesítmény értékét. A vizsgálatok során először egy elemzés készült, amivel meghatározható volt az a térrész, ahová a tok direkt sugárzása eljuthat. Ugyanis az 1. számú akna és a pihentető medence betonfalai a sugárzást szinte teljesen leárnyékolják, így a sugárzás csak felfelé juthat ki az átszállítás során. Ezt követte a falakon, a reaktorcsarnok szerkezeti elemein és a levegőben szóródó sugárzás hatásának meghatározása.

A szórt sugárzás hatását a C-95 jelű programrendszer alkalmazásával hajtották végre, amely a γ -fotonok háromdimenziós rendszerben való együttes mozgásával járó feladatok megoldására szolgál. A szoftver bemenő adataiként a tokok izotópleltárán túl szükség volt a geometriai adatokra és az anyagminőségekre, amelyek a műszaki tervekől és az építészeti adatbázisokból származtak.

A szimulációs számítások során először egy előzetes dinamikai elemzés készült, amivel megállapítható volt, hogy a tok átszállítási útvonala során melyik pozícióban okozza a maximális dózisteljesítményt. A részletes számításokhoz ez a pozíció szolgált kiindulásként. Az eredményeket három időpontra is kiszámítottuk, mivel az eltávolítás végleges időpontja még nem biztos, és a radioaktív bomlás miatt a forrás aktivitása folyamatosan csökken, ezért a különböző időpontokban egyes helyeken esetleg más-más sugárvédelmi intézkedésekre lehet szükség.

A legfontosabb helyiségekre ilyen módon kapott dózisteljesítmény-értékek a 2. táblázatban láthatók.

A számítások eredményei alapul szolgáltak a dózistérkép elkészítéséhez, illetve a sugárvédelem biztosítására szolgáló intézkedések megtervezéséhez. A dózisteljesítmény-értékek alapján megállapítható, hogy a reaktorcsarnokot le kell zárni az átszállítások időtartamára, és az átrakógépet távvezérléssel kell irányítani. A környező helyiségekben azonban alacsony dózisteljesítmény várható, ezért külön korlátozásokra ott nincs szükség. Természetesen a számítások eredményeit az első átszállítás során helyszíni mérésekkel kell ellenőrizni.

A személyzet belső sugárterhelése

A dolgozók belső sugárterhelését a munkaterületen végzett tevékenységek során az akna vizének párolgásával a levegőbe kerülő radioaktív szennyezők, illetve az akna falának szennyezett felületéről származó radioaktív részecskék belélegzése okozhatja.

A belső sugárterhelés dózisének becslésekor kiindulási adatként a munkaterület légterében az aeroszolok aktivitáskoncentrációjára vonatkozó megengedett értékeket

2. táblázat

A 2. blokki reaktorcsarnokban és szomszédos helyiségekben várható dózisteljesítmények értékei három időpontban ($\mu\text{Sv/h}$)

	2006. 07. 01.	2007. 01. 01.	2008. 01. 01.
Bejárat a reaktorcsarnokba	$2,45 \cdot 10^1$	$2,19 \cdot 10^1$	$1,89 \cdot 10^1$
Reaktorpódium	$6,43 \cdot 10^4$	$5,76 \cdot 10^4$	$4,98 \cdot 10^4$
Átrakógép kabin	$3,68 \cdot 10^2$	$3,30 \cdot 10^2$	$2,85 \cdot 10^2$
Turbinacsarnok helyisége	$1,11 \cdot 10^{-2}$	$9,91 \cdot 10^{-3}$	$8,57 \cdot 10^{-3}$
Blokkvezénylő és relé-helyiség	$< 1 \cdot 10^{-8}$	$< 1 \cdot 10^{-8}$	$< 1 \cdot 10^{-8}$

határoztunk meg. Figyelembe vettük a belső sugárterhelés ellenőrzési szintjét (5 mSv), a dóziskonverziós tényezőket, a lehetséges védőeszközöket, a dolgozók légzésteljesítményét, illetve a munkaterületen eltöltött időt és a várhatóan kialakuló aktivitáskoncentrációkat. A számítások szerint a munkavégzők belső sugárterhelése igen pesszimista megközelítés alkalmazásával, még légszűrő használata nélkül sem lépheti túl a $0,8 \text{ mSv}$ értéket.

A reaktorpódiumon és a reaktorcsarnokban tartózkodó személyzetre a munkaplatform légterében megjelenő aeroszolok nincsenek hatással, mert a szellőzőrendszer kizárja a reaktorcsarnok levegőjének elszennyeződését. Légfüggöny alkalmazásán túl a levegőáramlás is irányított, a munkaplatform alól történik az elszívás megfelelő áramlási sebességgel. A beépítendő két elszívó ventilátor egyúttal egymás tartaléka.

Nukleáris környezetvédelmi szempontok vizsgálata, kibocsátási korlátok

Az eltávolítási tevékenység során keletkező folyékony radioaktív hulladékok előzetes feldolgozását az atomerőműben rendszeresített technológiákkal valósítják meg, így biztosítható a kibocsátási korlátok biztonságos betartása.

Az eltávolítás során a légnemű-kibocsátásoknál figyelembe kell venni, hogy a munkák alatt a fűtőelemek tovább roncsolódhatnak. Ennek hatására a légnemű-kibocsátás gyakorlatilag a ^{85}Kr izotóptól származik, mivel a többi nemesgázizotóp már lebomlott, az aeroszolokhoz kötődő izotópokat pedig a légszűrőrendszerek megkötik.

Az elképzelhető legrosszabb kiindulási szempontok alapján elvégzett modellszámítás szerint, ha az összes üzemanyagpalcában lévő teljes kriptonaktivitás kijutna, akkor a kritikus (e szempontból a legveszélyeztetettebb) lakossági csoport dózisznövekménye $5,58 \cdot 10^{-10} \text{ Sv}$ lenne.

A teljes tevékenységre összesített (előkészületektől a hulladékok elhelyezéséig) maximális lakossági effektív dózis értéke $6 \cdot 10^{-10} \text{ Sv}$, ez a Paksi Atomerőműre vonatkozó $90 \mu\text{Sv/év}$ dózismegszorítás $0,00067\%$ -a, ami gyakorlatilag elhanyagolható kockázatárulékot jelent. Magyarországon a természetes háttérsugárzás átlagosan néhány másodpercenként eredményez ekkora dózist, s napi, évi ingadozása is nagyságrendekkel nagyobb.